

Айдана Махамбетова^{1*}, Қуатбек Қонысбайұлы Дүйсен²

^{1*} автор-корреспондент, докторант, А. Байтұрсынұлы атындағы Тіл білімі институты, Қазақстан, Алматы қ., ORCID: 0009-0005-5846-7433 E-mail: aidanamakhambett@gmail.com

² философия докторы (PhD), А. Байтұрсынұлы атындағы Тіл білімі институты, Қазақстан, Алматы қ., ORCID: 0000-0002-4242-1044 E-mail: kuat.duisen@gmail.com

BIG CITY LIFE: ҚАЛАЛАНУДЫҢ ӘН МӘТІНДЕРІНДЕГІ КӨРІНІСІ

Андатпа. Бұл мақала қазақ тілінің урбандану құбылысын ән мәтіндері негізінде қарастырады. Қазақстанда урбандану үдерісі, яғни қалаларға қоныс аудару 2000 жылдардың басынан бастау алып, күні бүгінге дейін жалғасып келеді. Бұл құбылыс Қазақстан тұрғындарының табиғи кеңістігінің өзгерісімен ғана шектелмейді, сонымен бірге олардың дүниетанымындағы трансформацияны да қамтиды. Осы ретте ел тұрғындарының қалалық ортаны қабылдауын және жаңа ортаға сіңісуін тілдік тұрғыдан бақылау өзекті мәселелердің біріне айналып отыр. Себебі қалалық кеңістікті игеруді жеңілдету әрі жеделдету ісінде тіл факторы маңызды рөл атқарады. Осыған байланысты біз «Қалаға көшіп келген қазақтілді тіл иелменінің санасындағы қала бейнесі қандай?» деген сауалға жауап іздеп көрдік. Қалалану үдерісінің көрінісін қазақ тілінде жарияланған ән мәтіндерін талдау арқылы көрсетуді зерттеу мақсатына айналдырдық. Зерттеу материалы ретінде 2014-2025 жылдар аралығында қазақ эстрадасында танымал болған қазақ тіліндегі ән мәтіндерін алдық. Мақалада ән мәтіндеріндегі қала аттарының кездесу жиілігі, Қазақстан қалаларын сипаттаудағы негізгі паттерндер және қалалық ортаға қатысты қатынастар талданған. Мақалада урбанданудың музыкалық мәдениетке және ағымдарға әсері көрсетіліп, қалалық өмір ырғағының ән мәтіндеріндегі көрінісі және қалалық ортаға тән мәдени құбылыстар сипатталған. Зерттеуде статистикалық талдау, дескриптивтік талдау, семантикалық талдау, салыстыра талдау әдістері қолданылған. Зерттеу нәтижелері Қазақстанда жүріп жатқан қалаға қоныстану үдерісінің әлеуметтік табиғатын айқындап, урбандануды жаңа қырынан көрсететін еңбек болады деген сенімдеміз. Қоғамның урбандануға қатысты көзқарасын ән мәтіндері негізінде талдау әлеуметтік-тілтанымдық үдерістерді зерттеудің теориялық деңгейін тереңдетуге мүмкіндік береді деп ойлаймыз.

Тірек сөздер: қалалану; урбандану; тілдік ландшафт; ән мәтіндері; ішкі миграция

Қаржыландыру көзі: Мақала ЖТН АР19680279 «Қазақстандағы ұлт құрылысы контекстінде қазақ тілінің қалалануы» атты гранттық жобасы аясында әзірленді.

Сілтеме жасау үшін: Махамбетова А., Дүйсен Қ. Big City Life: Қалаланудың ән мәтіндеріндегі көрінісі. *Tiltanym*, 2025. №3 (99). 202-214-бб.

DOI: <https://doi.org/10.55491/2411-6076-2025-3-202-214>

Айдана Махамбетова^{1*}, Қуатбек Қонысбайұлы Дүйсен²

^{1*} автор-корреспондент, докторант, Институт языкознания имени А. Байтұрсынұлы, Казахстан, г. Алматы, ORCID: 0009-0005-5846-7433 E-mail: aidanamakhambett@gmail.com

² доктор философии (PhD), Институт языкознания имени А. Байтұрсынұлы, Казахстан, г. Алматы, ORCID: 0000-0002-4242-1044 E-mail: kuat.duisen@gmail.com

BIG CITY LIFE: ОТРАЖЕНИЕ УРБАНИЗАЦИИ В ТЕКСТАХ ПЕСЕН

Аннотация. В данной статье рассматривается феномен урбанизации казахского языка через ее отражение в текстах песен. С начала 2000-х годов в Казахстане идет процесс урбанизации, то есть переселения людей в города. Это явление не ограничивается изменением привычной жизненной среды казахстанца, но также приводит к ее полной трансформации. В связи с этим, одной из актуальных проблем становится наблюдение за тем, как жители страны принимают городскую среду и внедряются в новое окружение с языковой точки зрения. Языковой фактор играет важную роль в упрощении и ускорении освоения городского пространства. Однако трансформация языковой среды людей, недавно обосновавшихся в городе, само по себе сложное явление. Вместе с тем, наблюдение за языковой перцепцией в принятии городской среды жителями Казахстана является одним из наиболее актуальных вопросов на сегодняшний день. В связи с этим, в этой статье мы ищем ответ на вопрос: «Каков образ города в сознании казахоязычного жителя недавно переехавшего в город?» В соответствии с поставленной целью, предпринимается попытка показать процесс урбанизации путем анализа текстов казахоязычных песен. В качестве материала для исследовательской статьи были использованы тексты песен на казахском языке, популярных на казахской эстраде с 2014 по 2025 год. В исследовании проанализирована частота встречаемости названий городов в текстах песен, основные закономерности в описании городов Казахстана и отношение к городской среде. В статье рассматривается влияние урбанизации на музыкальную культуру и ее музыкальные движения, отражение ритма городской жизни в текстах песен и культурные феномены, присущие городской среде. В исследовании используются методы статистического, дескриптивного, семантического и сравнительного анализа. Результаты исследования выявляют

социальную природу процесса городского расселения в Казахстане и показывают урбанизацию в новом свете. Анализ отношения общества к урбанизации на основе текстов песен способствует углублению теоретического уровня изучения социолингвистических процессов.

Ключевые слова: урбанизация, языковой ландшафт; тексты песен; внутренняя миграция

Источник финансирования: Статья опубликована в рамках грантового проекта ОГРН AP19680279 «Урбанизация казахского языка в контексте национального строительства в Казахстане».

Для цитирования: Махамбетова А., Дуйсен К. Big City Life: Отражение урбанизации в текстах песен. *Tiltany*, 2025. №3 (99). С. 202-214. (на каз. яз.)

DOI: <https://doi.org/10.55491/2411-6076-2025-3-202-214>

Aidana Makhambetova^{1*}, Quwatbek Duysen²

^{1*}Corresponding author, Doctoral student, A. Baitursynuly Institute of Linguistics, Kazakhstan, Almaty, ORCID: 0009-0005-5846-7433 E-mail: aidanamakhambett@gmail.com

²Doctor of Philosophy (PhD), A. Baitursynuly Institute of Linguistics, Kazakhstan, Almaty, ORCID: 0000-0002-4242-1044 E-mail: kuat.duisen@gmail.com

BIG CITY LIFE: THE REFLECTION OF URBANIZATION IN THE LYRICS

Abstract. This article examines the phenomenon of the urbanization of the Kazakh language through its reflection in song lyrics. Since the early 2000s, Kazakhstan has been undergoing a process of urbanization, that is, the migration of people to cities. This phenomenon is not limited to a mere change in the habitual living environment of Kazakh citizens but leads to its complete transformation. In this regard, observing the way the citizens perceive the urban environment and integrate into the new surroundings from the linguistic viewpoint becomes one of the most relevant issues. Language factor plays a crucial role in easing and accelerating the process of integration into the city space. However, the transformation of the linguistic environment among people who have recently settled in cities is, in itself, a complex phenomenon. At the same time, observing linguistic perception in the adoption of urban environments by Kazakhstan's residents is one of the most relevant issues today. In this regard, the article seeks to answer the following question: What is the image of the city in the mind of a Kazakh-speaking resident who has recently moved to an urban area? In accordance with this research goal, the article attempts to demonstrate the process of urbanization through the analysis of Kazakh-language song lyrics. The corpus for this study consists of Kazakh-language song texts that were popular in Kazakh pop music from 2014 to 2025. The study analyzes the frequency of city names in the lyrics, the dominant patterns in the description of Kazakhstani cities, and attitudes toward the urban environment. The article considers the impact of urbanization on musical culture and its stylistic movements, the reflection of the urban rhythm of life in song lyrics, and the cultural phenomena inherent to the cityscape. The research uses methods of statistical analysis, descriptive analysis, semantic analysis, and comparative analysis. The research findings reveal the social nature of the urban settlement process in Kazakhstan and offer a novel perspective on urbanization. The analysis of society's attitude toward urbanization based on song lyrics contributes to deepening the theoretical understanding of sociolinguistic processes.

Keywords: urbanization; urbanization; linguistic landscape; song lyrics; internal migration

Source of financing: The article was developed within the framework of the OGRN Grant Project AP19680279 «Urbanization of the Kazakh Language in the Context of Nation-Building in Kazakhstan».

For citation: Makhambetova, A., Duysen, Q. Big City Life: The Reflection of Urbanization in the Lyrics. *Tiltany*, 2025. No.3 (99). P. 202-214. (in Kazakh)

DOI: <https://doi.org/10.55491/2411-6076-2025-3-202-214>

Кіріспе

Жеделдетілген қалалану үдерісі ұлт бейнесін түрлендіріп, жаңа мәдени трендтерді анықтайтын ерекше мәдени құбылыстарды қалыптастырады. Жаһанданудың бір сипаты ретінде қалалалану үдерісі әртүрлі мәдениеттердің бір-бірімен тез әрі қарқынды араласып, бір-біріне әсер етуіне ықпал етеді. Демек, мәдениеттердің өзара араластығы – қоғамның ықтиярына, яғни өзгерген ортаға бейімделу түрінде болатын үрдіс. Сондықтан да қалалық жерлер бүгінде тұрақты өсудің, инновацияларды ынталандырудың, мәдениет пен шығармашылықтың тұрақты дамуының негізгі көзі болып саналады.

Қалалық орта өзгерістерге тез бейім келеді: онда дәстүрлі мәдениет пен байланыстарды әлсірететін жағдайлар болуы мүмкін, сонымен бірге жергілікті бірегейліктің орнын урбанданған жаңа мәдени бірегейлік басуы әбден мүмкін. Бұл жағдайда жеке адам өзін белгілі бір этнос немесе ауыл өкілі ретінде ғана емес, өзіндік паттерндері бар қалалық қауымдастық бөлшегі ретінде сезінеді. Мәселен ірі қалалардағы жастар көбінесе бірнеше тілде қатар сөйлейді (орыс, ағылшын тілдері және т.б.). Сонымен бірге бұл паттерндер музыкалық талғамнан да, сән стилінен де, қарым-қатынас формасын таңдаудан да байқалуы мүмкін. Бұл өз кезегінде мәдени кодтың өзгерісін де

тудырады.

Жалпы алғанда урбандану үдерісі қалалық ортаның жағдайына түбегейлі әсер етіп, әртүрлі құбылыстар тудырады. Қалалық жерлерде халықтың көбеюі, экономикалық және мәдени өмірдің жандануы қоғамдық үдерістерге әсер етпей қоймайды. Урбандану үдерісінің әсерінен мәдени институттар өзгеріске біртіндеп ұшырайды. Урбандану әсерінен қалалардың әлеуметтік-мәдени кеңістігінде де түрлі өзгерістер болып жатады.

2005-2010 жылдар аралығында Қазақстанда қала халқының үлесі аз болды. 2010 жылдардан бері қарай урбандану күшейіп, бүгінгі даму деңгейіне жетіп отыр.

Посткеңестік кезеңде Қазақстандағы урбандану қарқыны біркелкі болған жоқ. КСРО ыдырағаннан кейін республикадағы көптеген қалалар негізгі өндіріс орындарының жабылуына, қалалық инфрақұрылымның құлдырауына, қала тұрғындарының және жалпы халықтың, әсіресе, жергілікті емес ұлт өкілдерінің шетелдерге көшуіне байланысты ұзаққа созылған тоқырауды бастан өткерді. 1989 жылы урбанданудың ең жоғарғы деңгейі тіркелді. Одан кейінгі 20 жыл ішінде ол көрсеткіш әлдеқайда төмендеді. Осы уақыттарда ауыл халқының саны біртіндеп өсті. Мұндай өзгерістерден кейін кейбір қалаларда дезурбанизация (қалалардың өндіріссізденуі) кезеңі басталды. Осылайша 1989 жылдан бастап тәуелсіздіктің алғашқы онжылдығында халық санының өсу қарқыны баяулап, 1999 жылғы көрсеткіштер 1979 жылғы деңгейге жуықтады (Ахатова, Бекенова, Сейтхамзина, 2022: 85).

ҚР Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросының ақпаратына сүйенсек, 2021 жылдың басында жалпы халық саны 18 879 552, оның ішінде қала халқының үлесі 11 млн 45 мыңды құрайды (<https://stat.gov.kz>). Қазақстандағы қалалану үдерісінің қарқыны жыл өткен сайын артып келеді. 2021 жылғы санақ қорытындысы бойынша республикада ішкі миграция ағыны республикалық маңызы бар үш қалада (Астана, Алматы, Шымкент) ерекше шоғырланғанын көреміз. Алматы және Астана қалаларында оң миграциялық тренд жиырма жылдан астам уақыт бойы тіркелген қалыпты құбылыс болса, Шымкент қаласындағы миграция құбылысының табиғаты өзгеше екенін айта кеткен жөн. Шымкент қаласында қалыптасқан оң миграциялық трендке Қазақстанның оңтүстік өңіріндегі демографиялық өсімнің жоғары көрсеткіштері себеп болып отыр. Осының нәтижесінде Шымкент республикалық маңызы бар қала статусын иемденіп, жеке әкімшілік бірлік ретінде бөлініп шықты. Статистика деректері соңғы онжылдықта облыс орталықтарында көп өзгерістер барын байқатады. Мәселен Түркістан облысы қалалану деңгейі бойынша ең төмен өңір ретінде (қала халқының үлесі 20 – 22% ғана) тіркелген. Бірақ соңғы жылдары Түркістан қаласының әкімшілік мәртебесінің айқындалуы және инфрақұрылымының дамуы аймақтағы урбанизацияның жаңа серпінін көрсетеді.

Ішкі көші қон – қазіргі таңдағы урбанизацияның басты қозғаушы күші. Қалаларға қоныс аударып жатқан тұрғындар, негізінен, қолайлы өмір сүру ортасын және экономикалық тұрақты жағдайды іздеп барады. Қоныс аударушылар қалалық ортаға өзімен бірге дүние-мүлкін ғана көшіріп алып бармайды, сонымен бірге, көзбен көріп, қолмен ұстауға болмайтын құндылықтарын, тілдік ерекшеліктерін де ала барады. Қалалық орта көшіп келгендерді қалай қабылдайды? Қаладағы тілдік ландшафт көшіп келушілер үшін қаншалықты қолайлы жағдай туғызады? Қазақтілді ішкі мигранттар санасындағы қалалық кеңістіктің бейнесі қандай? Біз бұл зерттеуімізде осы сұраулардың жауабын іздеп табуға тырыстық.

Қалаға көшіп келушілердің материалдық жағдайына қатысты зерттеулер әлеуметтану, экономика ғылымдары тұрғысынан ұдайы зерттеліп келеді. Ал қалаға көшіп келушілердің сөйлеу тілінің жаңа ортаға бейімделуі туралы деректер жоқтың қасы. Біз осы мәселелерді субмәдениеттер шеңберінде талдауды көздедік.

Материал және әдістер

Біз зерттеу материалы ретінде 2014 – 2024 жылдар аралығында және 2025 жылдың қаңтар, ақпан айларында YouTube бейнехостинг сервисінде жарияланған ән мәтіндерін алдық. Материалдарды іріктеу кезінде әндердің YouTube бейнехостингі сервисінің Қазақстандық сегментіндегі қаралымына назар аудардық. Ән мәтіндерін зерттеудің бастапқы кезеңінде белгіленген талаптар бойынша жинақтадық. Бұл кезеңде сандық әдістерді, соның ішінде жинақтау, топтау, жалпылау әдістерін пайдаландық. Жинақталған материалдарды олардың ортақ және формалды белгілері негізінде (авторы, атауы, жариялау жылы) сұрыптап, бастапқы

дерекқорды құрып алдық.

Зерттеудің келесі кезеңінде алдын ала белгіленген талаптарға мейлінше сәйкес келетін ән мәтіндерін іріктеп алдық. Ән мәтіндеріне қойылған техникалық талаптар:

- ән мәтіні толықтай қазақ тілінде немесе ән мәтінінің кем дегенде жарты бөлігі қазақ тілінде болу керек;

- бір ән мәтінінің көлемі қайырмасын қоса алғанда 10 жолдан аз болмауы керек;

- ән жанрына байланысты шектеулер жоқ;

Зерттеу барысында ән мәтіндеріне қойылған этикалық талаптар мен шектеулер:

- кавер әндер зерттеуге алынған жоқ; каверлер бұрын жарияланған әндердің репродукциясы саналады, сондықтан олар зерттеу талаптарына сәйкес келмейді;

- аударма әндер мүлдем қарастырылған жоқ; ән мәтінінің аудармасы түпнұсқа өнім ретінде танылмайды;

- отандық және шетелдік киностудиялардың тапсырысы негізінде әзірленген, соның негізінде жарияланған кино, анимация өнімдерінің саундтректерін қарастырған жоқпыз;

- жаргон сөздер, дисфемизм сөздер (қорлау, өшпенділік мәндегі лексика) араласқан ән мәтіндері зерттеуге мүлдем алынған жоқ;

- белгілі бір этносқа, этникалық топқа (топтарға), нәсілге, әлеуметтік топқа бағытталған әндерді дерекқордан алып тастадық.

Зерттеудің бұл кезеңінде классификациялау, іріктеу, сұрыптау, сүзгілеу сияқты әдістер пайдаланылды. Бұл жұмыстардың бәрі бастапқы дерекқорда орындалды.

Зерттеудің келесі кезеңінде талдау жүргізіліп, дерекқорға енген ән мәтіндеріндегі қала атаулары, қалалық кеңістіктерге тән атаулар (әуежай, жолайырық, биік ғимараттар, қалың трафик т.б.), қала аумағында орналасқан табиғи нысан атаулары (өзен, төбе, көл т.б.) сұрыпталып алынды. Метабелгіленімге сүйене отырып, зерттеуде талданатын тілдік бірліктердің қайталану жиілігі шығарылды. Іріктеу сатысында атаулар семантикалық үшбұрыш тәсілі арқылы сұрыпталды. Метаны құрастыру барысында статистика әдісінің дескриптивті тәсілі қолданылды.

Зерттеудің келесі кезеңінде алынған нәтижелерге ұқсас әрі бағыттас зерттеу нәтижелерімен салғастыра талдау жүргізілді. Жинақталған урбонимдер мен қалалық кеңістікке тән нысан атауларының сандық көрсеткіштері негізге алына отырып, аталған урбонимдердің ортақ көрсеткіштері анықталды. Соның негізінде аталған қалаларға ортақ әлеуметтік құбылыстар айқындалды, олардың қалаларда жүріп жатқан тілдік миграциямен байланысы, тілдік санадағы көрінісі талданды. Сонымен қатар код миксинг құбылысының қазақ тіліндегі сипаты туралы айтылды. Бұл кезеңде зерттеу мақсатына сәйкес салыстыру, салғастыру, сәйкестендіру, аналогия құру әдістері пайдаланылды.

Әдебиетке шолу

Урбандану – экономикалық өмірдің қалаға жиналу үдерісі (Сүлейменова және т.б., 2020: 400).

Қалаға қатысты алғашқы зерттеулер экономикалық тұрғыдан жазылған еді. Өткен ғасырда әлеуметтанулық зерттеулердің саны артып, қаланың әлеуметтік-мәдени әлеуетін зерттейтін әдіс-тәсілдер де көбейді. Ол еңбектердің авторлары ретінде Дж. Кей-Шатлуорт, Ф. Ле Пле, К. Маркс, Ф. Энгельс сияқты ғалымдарды танимыз (Erlich, 2011: 238).

Қаланы әкімшілік-саяси жүйе ретінде қарастырған М. Вебер оны екі негізгі топқа: өндірушілер мен тұтынушыларға бөлуді ұсынды. Чикаго әлеуметтану мектебінің өкілдері қаланы әлеуметтану және жаратылыстану ғылымдары тоғысында талдады. Осы мектептің интеллектуалды жетекшісі Роберт Эзра Парк әлеуметтік мәселелерді шешудің алғашқы қадамы қаланы зерттеуден басталу керек деген ой айтты. Сөйтіп қала социализациясы В.Томас, Э.Бургесс, Р. Маккензи, Л. Вирт сынды ғалымдардың ықпалымен дамыды (Мигунова, Новиков, 2019: 43).

Кейінгі капиталистік қоғамдағы қалалардың урбанистік формалары Чикаго мектебінің модельдеріне сәйкес келмегендіктен Лос-Анджелес мектебі пайда болды. Осы мектептің өкілдері болып саналатын М. Дэвис, Ф. Джеймисон, Э. Соджа және бірқатар еуропалық зерттеушілер қалаға аймақтағы барлық ресурстарды алатын жалғыз орталық ретінде қараудан бас тартты. Олардың пікірінше әрбір елді мекен ерте ме, кеш пе, өздерінің әлеуметтік-мәдени ерекшеліктері негізінде қалаға айналады. Қалалық кеңістіктің мәдени ортасына, архитектурасына және

әлеуметтік-мәдени әлеуетіне баса назар аудару осы бағыт өкілдеріне қаланың жаңа функцияларын бөліп көрсетуге мүмкіндік берді: қала тұрғындарына тән өмір салтын қалыптастыру және күнделікті тұрмысты өзгерту (Valdes Audriosola, 2014: 320).

Экономикалық фактордың қалалық саясатты қалыптастырудағы рөлінің ерекше екенін және урбанданумен тығыз байланыстылығын Э.С. Демиденко, А.С. Синяковский, В.А. Русановский, В.А. Марков сияқты авторлардың зерттеулері растайды. Қаланың немесе аймақтың әлеуметтік-мәдени әлеуетіне бағалау түрінде талдау жасайтын авторлардың басым көпшілігі тұрғындардың өз әл-ауқатына өзіндік баға беруін, сондай-ақ қала халқының жан басына шаққандағы орташа табысының мөлшерін талдайды (Abdulkabatova, 2009: 326).

Урбанист әлеуметтанушы Э. Соджа урбандану салдарынан әлеуметтік теңсіздіктердің өсуі, табыс айырмашылығының артуы, стратификацияның жаңа түрлерінің пайда болуы сияқты құбылыстарды бір сөзбен «метрополия» деп атады.

Қала тұрғындарының өмір сүру деңгейі мен сапасын арттырудың маңызды шарты – әлеуметтік инфрақұрылымға кіретін салаларды біріктіру және дамыту екені белгілі. Л.Абдулқабатова, Г.В. Эрлих, Ю.В. Ашнина, А.В. Борисов, Н.И. Борисова сияқты ғалымдар өз зерттеулерінде урбанизация және инфрақұрылымды дамыту процестерінің өзара байланысын кеңінен баяндайды (Сүлейменова және т.б., 2020), (<https://stat.gov.kz>).

Урбанданудың экологиялық жағдайға әсері – ең көп зерттелген тақырыптардың бірі. З.Фокина, А.Л. Поздняков, А.М. Самохвалов, С.В. Костарев және т.б. ғалымдар урбанданған және табиғи ортаның бірлескен дамуының өзгермейтіндігін, сонымен бірге бір-біріне теріс әсері болмауы үшін олардың арасындағы қатынастарды үнемі тиімді тұрғыдан реттеп отыру қажеттілігін айтады (Kostarev, 2012: 75), (Pozdnyakov, Samokhvalov, 2014: 54).

Зерттеушілер урбанданудың (қалаланудың) қала мәдениетіне әсері туралы көп жазып келеді. Өйткені ол оның әлеуетінің ажырамас бөлігі. З.А. Трифонова бұқаралық және жаһандық мәдениеттің басымдықтарын, сондай-ақ жергілікті мәдени стандарттарды сақтау мен олардың арасындағы қайшылықтардың бар екенін ерекше атап көрсетеді (Gres, 2017: 55).

Адамдардың білім деңгейі – мәдени компоненттің ажырамас бөлігі. Оларды қалалық жерлердегі жоғары өмір сүру деңгейі, дамыған инфрақұрылым, кәсіптік білім алу және әлеуметтік-мәдени мүдделерді іске асыру мүмкіндіктері қызықтырады (Klyachko, Semionova, 2018: 115).

Қала тұрғындарының өз өміріне қанағаттану деңгейі урбанизацияны анықтайтын фактор ретінде аз сипатталады. Н.В. Андрееenkova әлеуметтік орта факторларының тұрғындардың қанағаттану деңгейіне әсері туралы айтып, әлеуметтік қарым-қатынастың жиілігін және психикалық қарым-қатынас мүмкіндіктерін талдайды (Andreenkova, 2010: 190).

М. Кастельс халық тығыздығының артқан кезеңінде адамдардың бір-біріне неғұрлым жақын болуы оларды соғұрлым әлеуметтік қарым-қатынас пен байланыс тұрғысынан алыстататынын айтады (Castells, 1977: 77).

Бүгінде ЮНЕСКО-да әлемнің кез келген урбанданған қаласының шығармашылығын арттыру және ноу-хау алмасу мақсатында құрылған Creative cities Network деп аталатын бүкіләлемдік бірлестік бар (Рейтинг стран мира по показателю уровня урбанизации, 2020). «Шығармашылық индустрия», «креативті қала» ұғымдары – ХХІ ғасыр ұғымдары. Ал ХХ ғасырдың 70-жылдарынан бастап бұл ұғымдар қалаларды дамыту үшін қолданыла бастады (Trifonova, 2008: 79).

Қалаланудың адам тіліне әсері туралы нақты зерттеулер бертінде жүргізіле бастады. Бұл үрдістің тілдік ландшафтыға әсері туралы зерттеулер ХХ ғасырдың 90-жылдарынан бастап жүйелене бастады. Аталған мәселе бойынша М. Тандефелт, Т. Пепински, М. Абтахиан, А. Кон, Х.Төрән және өзге де зерттеушілердің ізденістерін айтуға болады (Pepinsky, Abtahian, Cohn, 2022: 2511). Фин социолингвистерінің осы тақырып бойынша зерттеулері «The Sociolinguistics of Urbanization: The Case of the Nordic Countries» (Қалаланудың социолингвистикасы: Солтүстік Еуропа мемлекеттерінің кейсі) жинағында жарияланған. Сондай-ақ М. Тандефелттің «Urbanization and Language Shift» мақаласында («Қалалану және тілдік жылжу») қаланың тілдік ландшафтындағы өзгерістер жайы аз-кем сипатталады, нақтырақ айтқанда, ол өзгерістердің тіл иелмендерінің жаңа кеңістікті игеру қажеттілігінен туындайтыны айтылады (Tandefelt, 1994: 251).

Тілдің қалалық кеңістікте түрленуінің прагматикалық сипатын Т. Пепински бастаған зерттеушілер талдаған. Т. Пепинскидің зерттеулерінде Шығыс Азия мемлекеттерінде жүріп жатқан қалалану деректері негізге алына отырып, тілдегі өзгерістер жайы сипатталған. Мәселен «Urbanization, ethnic diversity, and language shift in Indonesia» («Индонезиядағы қалалану, этникалық әралуандылық және тілдік жылжу») зерттеуінде қалаланудың тілдегі көрінісі жан-жақты талданған.

Қазақстанда урбандану тақырыбы түрлі аспектілер бойынша: демография, экономика, әлеуметтану, география және мәдениет салалары тұрғысынан зерттелді. Лингвистикалық тұрғыдан қазақ тілінің урбанизациялық үдерістегі мәселелері ішінара қарастырылып келеді. Белгілі социолингвист Ж. Смағұлова «Language Policies of Kazakhization and Their Influence on Language Attitudes and Use» мақаласында Қазақстандағы қазақтандыру саясатының тілдік ұстанымдары туралы талдай келе, соның негізінде социолингвистикалық зерттеу нәтижелерін ұсынады. Нұргүл Терлікбаева, Гүлбахыт Менлібекованың «The Dynamics of Language Shift in Kazakhstan: Review Article» мақаласында Қазақстандағы тіл ауысу үдерісінің баяу жүру себептері мен тілдік саясаттың әсері талданады. Әсел Ақжігітова, Шолпан Жарқынбекованың «Language planning in Kazakhstan: The case of ergonyms as another scene of linguistic landscape of Astana» зерттеуінде Астананың тілдік ландшафтысы және эргонимдер арқылы тілдік жоспарлау үдерістері жайы қарастырылады. Гүлнара Сүйінова, Ольга Андриющенконың «Regional urban studies as a promising trend in Kazakhstan linguistics» зерттеу мақаласында Қазақстан қалаларындағы урбанонимдер мен ономастикалық жүйелердің тілдік және мәдени аспектілері қаралады.

Нәтижелер және талқылау

Біз зерттеуге 143 әншінің репертуарындағы жалпы саны 351 ән мәтінін алдық. Жинақталған ән мәтіндерін олардың айналымға түсу жылдары бойынша жіктедік. Зерттеу материалдары осы әндер жарияланған сайттардан және жеке орындаушылардың сайттарынан алынып, арнайы ашылған дерекқорға (Excell кестеге) жинақталды. Дерекқор келесі мәліметтерді қамтиды: *ән атауы, ән мәтіні, орындаушысы, ән жарық көрген жыл.*

Ән мәтіндері жылдар бойынша төмендегідей жіктелді:

2014 жыл – 16 ән, 2015 жыл – 11 ән, 2016 жыл – 28 ән, 2017 жыл – 43 ән, 2018 жыл – 39 ән, 2019 жыл – 38 ән, 2020 жыл – 30 ән, 2021 жыл – 21 ән, 2022 жыл – 30 ән, 2023 жыл – 35 ән, 2024 жыл – 46 ән және 2025 жыл – 13 ән.

Зерттеуді бастағанда, ең алдымен, бір немесе бірнеше қала аттары аталған әндерді іріктеп алдық. Бұдан кейін ән мәтінінде нақты қала атауы болмаса да, қала кеңістігіне тән нысандарға сілтеме жасалған және белгілі бір қалаға қатысты нысан атаулары аталған мысалдарды да сұрыптап алдық. Халық көп шоғырланған аймақтардағы қала кеңістігіне тән нысан атаулары ретінде ғимараттар, инфрақұрылым элементтері және мәдени кеңістік атаулары (мысалы: әуежай, вокзал, даңғылдар, жолайырықтар т.б.) алынды. Осының негізінде алғашқы 351 әннен 69 ән талдауға жарамды болып шықты.

Біз талдау жасаған ән мәтіндерінде жалпы саны 17, соның ішінде Қазақстанның 10 қаласы: Алматы, Шымкент, Астана, Ақтөбе, Ақтау, Қызылорда, Орал, Атырау, Тараз, Көкшетау қалалары аталған. Бұл реттілік қайталану жиілігіне байланысты белгіленді. Әндерде аты аталған қалаларды өңірлер бойынша топтастырсақ: оның 4-еуі – Қазақстанның оңтүстігінде, келесі төрттік – республиканың батысында, Астана және Көкшетау қалалары – Қазақстанның орталығында орналасқан.

Ән мәтіндерінде Қазақстан Республикасынан тыс жерлерде орналасқан жеті қаланың аты аталады. Олар: Анкара (Түркия), Анталия (Түркия), Бішкек (Қырғызстан), Лондон (Біріккен корольдік), Мекке (Сауд Арабиясы), Париж (Франция), Рио де Жанейро (Бразилия). Ал шетелдік қалалардың төртеуі – Азия құрлығында, біреуі – Еуропа құрлығында және тағы біреуі – Оңтүстік Америка құрлығында орналасқан (толығырақ мәліметті Кесте 1-ден қараңыз).

Кесте 1 – Қазақ ән мәтіндеріндегі қала бейнесі және оған байланысты туындайтын ассоциациялар

Таблица 1 – Образ города в казахских песенных текстах и ассоциации, возникающие с ним

Table 1 – The Image of the City in Kazakh Song Lyrics and the Associations it Evokes

Қала аты	Ән мәтінде қала атауының кездесу жиілігі	Ән мәтіндеріндегі мәдени нысан немесе кеңістік атаулары	Ән мәтіндеріндегі табиғи нысан атаулары	Ән мәтіндеріндегі қалаға қатысты туындаған ассоциациялар
Алматы	20	Абай мен Достық даңғылдарының қиылысы, түнгі қала, барахолка, Медеу	Көктөбе Алатау	үлкен, қатігез, шулы, тәкаппар, құбылмалы, ұмытылмас, жалғыздық
Шымкент	7	түнгі қала		жайлы
Астана	6	Ақорда, Бәйтерек		мемлекет орталығы, ел ордасы
Ақтөбе	3			туған жер
Ақтау	3		жағалау	туған жер
Қызылорда	2			туған жер
Орал	1			туған жер
Атырау	1			туған жер
Тараз	1			
Көкшетау	1			әдемі
Жалпы қалалық кеңістікті сипаттау	20	вокзал, әуежай, парк, алаң		

Ән мәтіндерін талдау барысында алынған нәтижелер қазақ ақындары мен композиторларының қоғамда жүріп жатқан үдерістерден хабардар екенін, олардың трендтерге уақытында ілесе алатынын көрсетеді. Бұл, ең бастысы, шығармашылық топтың халық сұранысына сай ән тудырып жатқанын да байқатады. Талдау барысында анықталған қалалардың үшеуі – халық саны миллионнан асатын ірі метрополистар (Астана, Алматы, Шымкент). Қалған жеті қала – өсу қарқыны жоғары облыстардың орталықтары.

Ән мәтіндерінде белгілі бір қала атының аталуының өзіндік мақсаттары бар. Соның негізгісі – сол қалада жүріп жатқан демографиялық үдерістерді көрсету, қала тұрғындарының сезімін таныту. Ән мәтіндерінде қалаларды белгілеудің өзіндік корреляциясы бар. Біз тізбектеп шыққан 10 қалада 2000-жылдардың басынан бастап қалалану үдерісі жоғары қарқынмен жүруде. Ұлттық статистика бюросының мәліметіне сүйенсек, ән мәтіндерінде аталған 10 қаланың халқы 2014 – 2025 жылдар аралығында орта есеппен 37,7%-ға өскен. Қалалардағы халық санының өзгерісі туралы толық мәліметті Кесте 2-ден қараңыз.

Кесте 2 – Қазақстандағы халық санының өзгерісі (2014 – 2025 жылдар аралығы)

Таблица 2 – Изменение численности населения в Казахстане (за период с 2014 по 2025 годы)

Table 2 – Population Change in Kazakhstan (2014 – 2025 Period)

Қала халқы	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025	Өсу (%)
Ақмола облысы	352 866	354 955	360 319	357 938	360 557	360 789	362 786	365 691	438 207	441 997	445 715	450 271	27,60%
Ақтөбе облысы	548 955	561 946	573 619	585 757	601 955	614 328	627 866	640 810	681 135	692 467	703 670	717 622	30,73%
Атырау облысы	305 272	315 445	325 867	336 242	344 719	350 812	355 351	360 895	376 056	382 459	389 872	390 932	28,06%
БҚО	307 533	312 847	317 775	324 892	333 697	339 690	344 826	348 712	382 302	386 803	391 761	398 389	29,54%

Жамбыл облысы	436 373	442 619	449 416	448 558	443 775	446 926	448 059	453 997	521 943	526 938	530 817	535 394	22,69%
Қызылорда облысы	316 329	324 587	333 286	340 422	345 762	351 606	357 705	364 530	385 564	391 207	395 163	398 336	25,92%
Маңғыстау облысы	277 225	282 837	286 299	288 274	285 702	287 515	293 091	304 168	336 108	346 958	358 235	370 671	33,71%
Астана қаласы	820 745	859 129	878 913	979 017	1 036 905	1 084 712	1 142 470	1 190 711	1 295 711	1 354 559	1 430 105	1 528 703	86,26%
Алматы қаласы	1 605 537	1 646 144	1 707 439	1 755 935	1 806 609	1 859 288	1 921 499	1 981 992	2 101 485	2 161 901	2 228 675	2 292 055	42,76%
Шымкент қаласы	828 698	857 883	886 095	912 120	951 974	1 008 894	1 037 924	1 074 221	1 162 308	1 192 199	1 222 066	1 256 164	51,58%

Көші-қонның жоғары көрсеткіштері қалалардағы тұтынушылар аудиториясының өскенін дәлелдейді. Ән мәтіндерінің авторлары қала аттарын референт түрінде белгілеу арқылы өз аудиториясын қалыптастырады. Бұл өз кезегінде оны коммерциялық мақсатта пайдалануға жол ашады.

Жалпы ән мәтіндерінде қалаларды атаудың тағы бір ерекшелігі байқалады. Бұл үрдіс Кеңес уақытынан бері қарай өз жалғасын тауып келеді. Кеңестік кезеңде, *Алматы қаласын* әнге қосу тренд болған еді. 2000 жылдардың ортасында бұл тренд айтарлықтай бәсеңдеген. Трендтегі түбегейлі өзгеріс 2017 жылы болды десек қателеспейміз. Өйткені 2017 жылдан бұрынырақ жарияланған әндерде қаланы тегтеу құбылысы әлсіз болған. 2017 жылы эстрадада «Қайда?» деген атпен жаңа ән шықты, осыдан кейін ән мәтіндерінде қалаларды атау жиілігі едәуір артқанын байқаймыз. Ерке Есмаханнның орындауындағы бұл әнде 2000 жылдардың басынан бүгінге дейін халық саны едәуір артқан қалалардың аттары аталады. Ән көпшілік көңілінен шығып, ютубта аз уақыт ішінде 100 млн-нан көп қаралым жинады. Ерекше ықыласқа бөленіп, аудиторияны өзіне еріксіз тартқан ән Қазақстанның облыс орталықтарында жүріп жатқан урбандану үдерісін ұтымды көрсеткен. Біз музыка индустриясында Ерке Есмаханнның «Қайда?» әнінің жетістігінен бастау алған бұл құбылысты «*Ерке Есмахан эффектiсi*» деп атауды жөн көрдік. «*Ерке Есмахан эффектiсiнiң*» коммерциялық тұрғыдан да бәсекеге қабілетті бола алғанын айта кеткен жөн.

Зерттеу барысында ән мәтіндерінде көп ұшырасқан англицизмдер мен цифрлық жаргондар да өзіне назар аудартапай қойған жоқ. Поэзияда пафостың азайып, ұйқастың жеңілдеу формаға ауысқаны ерекше аңғарылады. Әсіресе рэп және хип-хоп стиліндегі әндер қалалық ортаға тән үйреншікті көше динамикасын байқатады. Сондай мысалдардың бірнешеуін келтірейік (Agugai.kz, 2024), (Muzzona.kz, 2024), (Kazamuz.kz, 2024).

«Айналада лай, айналада лай
Үйде бәрі теп-тегіс, үйде бәрі мол
Далада тек – *кептеліс*, дала лайға толы
Бататын бәрі лай, бала, абай бол,
Айналада – у-шу, кунг-фу мен у-шу
Мағыналы әңгіменің сүйектері бар-ау».

(«*Ninety One*» тобының орындауындағы «*Lie*» әні)

Қазіргі урбанданған қоғамда «кептеліс» сөзі уақыт тапшылығы, жүйелік тығырыққа тірелу сияқты кең әлеуметтік проблемаларды қамтиды. Сондықтан бұл сөзді естігенде тілдік санада жағымсыз ассоциацияның туындауы түсінікті. *Кептеліске тап болдым, кептеліс басталды, кептеліс уақыты, т.б. сөз тіркестері* сөйлеу актісінде уақытша қиындықты немесе қандай да бір жағдайға тәуелділікті білдіреді.

«У (у), Әлемді бері қарату

Жақсы мен жаманды оңай ажырату
Төрт дөңгелектер, түнгі көбелектер
Қаланы айналып, әрі-бері жүрсің не істеп?»

(Prince лақап атымен танымал орындаушының «Big City Life» әні)

Бұл үзіндідегі мысалдар санада қайшылықты сезімдер тудырады: бір жағынан еркіндік пен қозғалысты меңзесе, екінші жағынан урбанданудың көлеңкелі жақтарын көрсетеді деп болжамдаймыз. Эвфемизм мәніндегі сөз жастардың бос жүрісін, жүйесіз түнгі өмірін аңғартады.

Ал сен жоқсың, жоқсың, таба алмадым сені
 Сен жоқсың, жоқсың, іздемейсің мені
 Сен жоқсың, жоқсың, бар болсаң, қайдасың?
 Сен кімсің? Жүрсің қайда?
Алматыда жоқ-жоқ, Астанада жоқ-жоқ
 Сені іздедім, үмітті үзбедім...

(Ерке Есмаханнның орындауындағы «Қайда?» әні)

Бәрімізге таныс бұл әнді тыңдағанда, оқырман санасында мынадай ассоциациялар туындайды: үлкен қаладағы жалғыздық, жан айқайы, келер күнге үміт арту т.б. Демек, автор жеке адамның сезімі арқылы қоғамдық көңіл-күйді көрсетуді көздеген. Қоғамның урбандануы жағдайында нәзік сезімдердің бәсендеуі, адамдар арасындағы байланыстардың әлсіреуі сияқты мәселелер де көрініс береді.

Аэропорт
 Кездесу мен қоштасу,
 Мүмкін емес достасу...

(Ерке Есмаханнның орындауындағы «Аэропорт» әні)

Урбандану кезеңінде *аэропорт* сөзі қоғамдағы байланыстардың тұрақсыз және уақытша сипатын білдіреді. Бұл үзіндіде *кездесу мен қоштасу* мағыналық контрасты арқылы эмоциялық шиелініс көрініс тапқан деуге болады. Сонымен бірге урбандану мен әлеуметтік мобильділіктің әсерінен терең, тұрақты байланыстардың сиреу жайы тыңдарманды ойға қалдырады.

Ән мәтіндерінің көбінде «үлкен қалалардағы жалғыздық» тақырыбы көтерілген. Бұл тақырыптың жиі көтерілуі қала өмірін толық сипаттайды десек қателеспейміз.

Біз талдаған ән мәтіндерінде, сонымен бірге, қалалану динамикасы, қала өмірінің ерекшеліктері көп көрініс береді, ауыл өмірінен ажыраудан туындаған адамның ішкі сезімдерінің қайшылығы да ұшырасып жатады. Адамның бұл күйі бұрыннан үйренген кеңістікті әртүрлі себептерге байланысты (білім алу, жұмыс бабы және т.б.) ауыстырғандықтан туындауы мүмкін деп топшыладық. Мысалы:

«Бұртиғаныңды сүйдім, сүйгенім үшін күйдім,
Не десең де келмейді ауылды қизым...».

(Әділет Жауғашардың орындауындағы «Бұртиғаныңды сүйдім» әні)

Бұл жолдардан ауыл мен қала өмірі арасындағы әлеуметтік қарама-қайшылық, қалалық махаббат пен ауылдағы жайлы өмір арасындағы әлеуметтік таңдау да байқалады.

Кей мәтіндерде қалалық кеңістіктегі адамдар арасындағы қарым-қатынастың күрделілігі қала мен ауыл өмірі арасындағы айырмашылықты көрсету арқылы сипатталады. Мысалы:

«Ол кезде бәрі тәтті еді,
 Ауылда, ауылда,
 Көшенің заңы қатты еді –
 Ініге, бауырға.
 Жиналушы едік топ болып,
 Далаға, далаға,
Ал қазір кеттік жоқ болып,
Қалаға, қалаға».

(Жандос Қаржаубайдың орындауындағы «Уақыт» әні)

Енді бір топ әндерде үлкен қалалардағы түнгі өмір көрінісіне назар аударту көзделеді. Бұл құбылыс қала инфрақұрылымының түнгі уақытта қолайлы тіршілік етуге мүмкіндік беретінін аңғартқысы келгеннен туындаған ой болса керек. Мысалы:

«Түніменен аралаймыз біз Ақтауды

Сөйтіп жүрген кезде уақыт өтіп, таң атады».

(Азамат Аралбай мен Хансаматтың орындауындағы «Каспий жағалауы» әні)

«Қолымызда тәтті латтемен

Серуенге түнгі Алматымен

Сенің салған әніңді ұнаттым мен

Сенің салған әніңді мен».

(Artur мен Raim, «Latte» әні).

Енді мына әнде автор өзін тек географиялық кеңістік арқылы емес, мәдени кеңістік арқылы таныстырады:

Өз үйім – өлең төсегім,

Ерекше бұл қалада өкпеге – оттегі,

Кім болсаң да табылады басып тастайтын эго

Кто из себя тут строит шашылады будто lego.

Мұнда бұзық балдар

Стиль таза Қызылорда

Мұнда бұзық балдар

Стиль таза Қызылорда.

(Belucci тобының орындауындағы «Стиль таза Қызылорда» әні)

Бұл ән заманауи урбан жастар мәдениетінің элементтерін де анық көрсетеді. Қызылорда бірден-бір қазақы аймақ болса да, урбандану әсерінен жастар тілінде өзгерістердің бары осы әннен-ақ байқалады. Мұндай тілдік маркерлер жастар арасындағы әлеуметтік топтық шекараны бекітетін құрал ретінде де қызмет атқарады.

Қорытынды

Қазіргі кезде Қазақстан тұрғындарының қалаларға қоныс аудару қарқыны күшеймесе, еш бәсеңдеген емес. Алдағы уақытта да ішкі миграция қарқынының артуы әбден мүмкін. Көші-қон үдерісі өз кезегінде қалалардың ұлғаюына және инфрақұрылымның күрделенуіне алып келетіні анық. Сонымен бірге орын алған өзгерістер қала тұрғындарының танымы мен санасында байқалатынын ерекше атап айтқан жөн. Себебі қоғам өмірінде орын алған өзгерістер міндетті түрде сол қоғамның тілдік санасында көрініс табады. Осы зерттеу тілдегі өзгерістерді ән мәтіндері мысалында қарастырады. Зерттеу нәтижелері қоғам санасында қалалық кеңістіктің қайта өзекектеніп жатқанын көрсетті. Ән мәтіндерінде мәдени және көпшілік орын атауларының кеңінен сипатталғаны, жай сипаттап қана қоймай, олардың көмегімен эмоционалды-экспрессивті қатынасты өзекектендіру мақсаты қойылғаны байқалады. Осы бір ерекшелік Кеңес дәуіріндегі және тәуелсіздіктің алғашқы онжылдығындағы ақындардың шығармаларында анық көріне бастады, оның басты себебі – трендтердің түбегейлі ауыса бастауы. Бұл құбылыс лингвистикада қазақ тілінің қалалық кеңістікті игеріп жатқанын және оны сипаттайтын тілдік бірліктердің тіліміздің лексикалық қорын белсенді түрде толықтырып жатқанын көрсетеді.

Код миксинг құбылысының (эртүрлі тілдердің элементтерін араластырып қолдану) ән мәтіндерінде көп көрініс беруі көптілді қала кеңістігінде тілдік бірегейлік трансформациясының жүріп жатқанын дәлелдейді. Бұдан бөлек қазақ тілінің тұтас қалалық кеңістікті игеруі, жаңа кеңістіктегі жастардың жаңаша сөйлеу мәнері де назардан тыс қалмайды. Біз талдаған ән мәтіндеріндегі код миксинг құбылысының ерекшелігі – орыс, ағылшын тілдеріндегі лексикалық және грамматикалық формалардың қазақ тілінде бар үлгілермен үйлесе, қабыса қолданылуы. Демек, код миксинг – қазақ тілін қала кеңістігіне енгізу амалдарының бірі. Қорыта келе, ән мәтіндерінде нақты бір тілдің грамматикалық заңдылығы толық сақталған деп айта алмаймыз, өйткені олар көбіне ұйқасқа құрылады. Басымдық код миксингтен туындаған формалардың интеграциялық қуаты мен эмоционалды-экспрессивті мәніне беріледі. Бұл тұрғыдан біздің талдау Э. Сүлейменованың «Biz birgemiz» мультитіркесінің мағыналық құрылымын қайталайды. Осы тұрғыдан қазіргі таңда Қазақстанда жүріп жатқан урбанданудың ықпалы тілдік деңгейде жаңа семантикалық құрылымдардың туындауына және дамуына ықпал етіп жатыр дей аламыз.

Статистика бойынша Қазақстан урбандану деңгейі жағынан орта деңгейдегі елдер қатарына жатады. 1960 жылғы мәліметтер бойынша, елдегі қала халқының үлесі 44,2%-ды құраса, 2020

жылы бұл көрсеткіш 57,7%-ға жетті (Национальный доклад о человеческом развитии, 2019).

Ән мәтіндерін талдау нәтижелері Қазақстанда қалалану құбылысының кең спектрде сипат алғанын көрсетті. Қалаға қоныстану көпшілік үшін жаңа тәжірибе болғандықтан қоғам санасында әртүрлі эмоция тудырады. Бұл өз кезегінде қала тұрғындарының санасында жаңа айдентика тудырып, құндылықтар жүйесінде өзгерістердің болуына да ықпал жасап жатқанын аңғартты.

Қалалану – халықтың қалаларға көшу процесі ғана емес, мәдениеттің де қуатты трансформаторы. Ол мәдениеттің кей түрлерін бұзады, бірақ оның орнын басқасымен алмастырады. Қалалық мәдениет дәстүрлі мәдениетті алмастырмайды, бірақ оны кейде күтпеген қалыпта, тіпті парадоксальды түрде өзгертетінін түсіну маңызды. Қалалану кезінде мәдени тұрақтылық мәселесіне қатысты қиындықтардың туындайтыны жасырын емес, бірақ бұл үрдіс шығармашылық жаңаруға және мәдениетаралық диалогқа түсуге жол ашады.

Зерттеу нәтижелері Қазақстандағы қалалану құбылысына деген көзқарасты репрезентациялайды. Сонымен бірге ән мәтіндері қалаға көшкен адамдардың жаңа кеңістікке қатысты түсінігін индикациялауға да мүмкіндік береді. Зерттеу нысанына алынған әндердің бүгінгі күнге дейін өзектілігін жоғалтпауы әндердегі қалалану сипатының қала тұрғындарына таныс болғандығынан деп ойлаймыз. Осы ретте аталған әндер белгілі бір деңгейде қоғамның қалалануға көзқарасын, сезімін бейнелейді деп айта аламыз.

Қорыта келгенде, урбандану кезеңінде туған ән мәтіндерін қала өмірінің айнасы деп айтуымызға толық негіз бар. Өйткені ән мәтіндері белгілі бір уақыт шеңберінде қала шежіресіне айналады: онда қала өмірінің сарыны, қаладағы өмір ырғағы, адамдардың үміті, жалғыздығы және қала тұрғындарының бітпейтін өмірлік күресі суреттеледі.

Әдебиеттер

- Ахатова Э.Х., Бекенова Л.М., Сейтахмзина Г.Ж. Ретроспективный анализ этапов урбанизации и тенденций развития городов в Казахстане // Научный журнал «Вестник университета «Туран». – 2022. – №3 (95).
- Мигунова Ю.Ю., Новиков В.Ю. Влияние урбанизации на формирование социокультурного потенциала городов // Вестник Майкопского государственного технологического университета. – 2019. – №4. – С. 43.
- Национальный доклад о человеческом развитии. Урбанизация как ускоритель инклюзивного и устойчивого развития в Казахстане. 2019 / ПРООН в Казахстане [Электронды ресурсы]. – URL: https://ecogofond.kz/wp-content/uploads/2020/03/RUS_KAZ-NHDR2019_compressed.pdf (Пайдаланылған күні: 19.05.2024).
- Рейтинг стран мира по показателю уровня урбанизации (Urbanization Index) / Департамент ООН по экономическим и социальным вопросам [Электронды ресурсы] // Гуманитарный портал. – URL: <https://gtmarket.ru/ratings/urbanization-index> (Пайдаланылған күні: 20.10.2023).
- Сүлейменова Э.Д., Шәймерденова Н.Ж., Смағұлова Ж.С., Ақанова Д.Х. Әлеуметтік лингвистика терминдерінің сөздігі. – Алматы: Арман-ПІБ, 2020. – 400 б.
- Ұлттық статистика бюросы. Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі [Электронды ресурсы]. – URL: <https://stat.gov.kz/> (Пайдаланылған күні: 19.05.2024).
- Abdulkabatova, L.G. Social infrastructure: role and importance in the development of a region // Issues of structuring the economy. 2009. No.2. P. 325-327.
- Agugai.kz [Электронды ресурсы]. – URL: <http://agugai.kz/> (Пайдаланылған күні: 19.05.2024).
- Andreenkova, N.V. A comparative analysis of life satisfaction and its determining factors // Monitoring of public opinion. 2010. No.5(99). P. 189-215.
- Castells, M. The urban question: a Marxist approach. London, 1977. P. 77-78.
- Erlich, G.V. The urbanization role of infrastructure in the development of the urban economy // Bulletin of SUSU. 2011. No.21. P. 238-246.
- Gres, R.A. To the question of the influence of the process of urbanization on the intensity of ethnic and quasi-ethnic identities // Symbol of science. 2017. No.9. P. 51-57.
- Kazamuz.kz [Электронды ресурсы]. – URL: <http://kazamuz.kz/> (Пайдаланылған күні: 19.05.2024).
- Klyachko, T.L., Semionova, E.A. Employment of graduates of secondary vocational educational institutions // Economic policy. 2018. No.2. P. 100-125.
- Kostarev, S.V. Urbanization as a factor in the dynamics of culture // Omsk Scientific Bulletin. 2012. No.5. P. 233-236.
- Muzzona.kz [Электронды ресурсы]. – URL: <http://muzzona.kz/> (Пайдаланылған күні: 19.05.2024).
- Pepinsky, T.B., Abtahian, M.R., Cohn, A.C. Urbanization, ethnic diversity, and language shift in Indonesia // Journal of Multilingual and Multicultural Development. 2022. Vol. 45(7). P. 2503-2521. <https://doi.org/10.1080/01434632.2022.2055761>
- Pozdnyakov, A.L., Samokhvalov, A.M. Urbanization and its impact on the ecology of cities and settlements // Bulletin of the Southwestern State University. 2014. No.6(57). P. 74-78.
- Tandefelt, M. Urbanization and Language Shift / Ed. B. Nordberg. The Sociolinguistics of Urbanization: The Case of

the Nordic Countries. Berlin; New York: De Gruyter, 1994. P. 246-273. <https://doi.org/10.1515/9783110852622.246>

Trifonova, Z.A. Assessment of the socio-cultural potential of the centers of national-territorial formations of Russia // Proceedings of the Russian Academy of Sciences. Series: Geographical. 2008. No.3. P. 74-80.

Valdes Audriosa, M.S. The evolution of sociological theories of a city of XIX – XX centuries // Knowledge. Understanding. Skill. 2014. No.2. P. 319-325.

References

Abdulkabatova, L.G. (2009) Social infrastructure: role and importance in the development of a region. Issues of Structuring the Economy, No.2. P. 325-327. (in English)

Agugai.kz [Elektronnyy resurs]. <http://agugai.kz/> (Pajdalanylgan kuni: 19.05.2024.) [Agugai.kz [Electronic resource]. – <http://agugai.kz/> (date of use: 19.05.2024.)]. (in Kazakh)

Ahatova, Je.H., Bekenova, L.M., Seithamzina, G.Zh. (2022) Retrospektivnyy analiz etapov urbanizatsii i tendentsij razvitiya gorodov v Kazahstane. Nauchnyy zhurnal “Vestnik universiteta Turan”. No.3(95). [Ahatova, Je.H., Bekenova, L.M., Seithamzina, G.Zh. (2022) Retrospective Analysis of the Stages of Urbanization and Development Trends of Cities in Kazakhstan. Scientific Journal Bulletin of Turan University, No.3 (95).] (in Kazakh)

Andreenkova, N.V. (2010) Sravnitel'nyy analiz udovletvorennosti zhizn'yu i ee opredelajushchih faktorov. Monitoring obshchestvennogo mnenija, No.5(99). S. 189-215. [Andreenkova, N.V. (2010) A comparative analysis of life satisfaction and its determining factors. Monitoring of Public Opinion. No.5(99). P. 189-215.] (in Russian)

Bureau of National Statistics. (n.d.) Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan. <https://stat.gov.kz/> (in English)

Castells, M. (1977) The Urban Question: A Marxist Approach. London. P. 77-78. (in English)

Erlich, G.V. (2011) The urbanization role of infrastructure in the development of the urban economy. Bulletin of SUSU, No.21(238). (in English)

Gres, R.A. (2017) To the question of the influence of the process of urbanization on the intensity of ethnic and quasi-ethnic identities. Symbol of Science, No.9. P. 51-57. (in English)

Kazamuz.kz [Elektronnyy resurs]. <http://kazamuz.kz/> (Pajdalanylgan kuni: 19.05.2024.) [Kazamuz.kz [Electronic resource]. <http://kazamuz.kz/> (date of use: 19.05.2024.)]. (in Kazakh)

Kljachko, T.L., Semjonova, E.A. (2018) Zanjatost' vypusnikov srednih professional'nyh obrazovatel'nyh uchrezhdenij. Jekonomicheskaja politika, No.2. S. 100-125. [Klyachko, T.L., Semionova, E.A. (2018) Employment of graduates of secondary vocational educational institutions. Economic Policy, No.2. P. 100-125.] (in Russian)

Kostarev, S.V. (2012) Urbanizacija kak faktor dinamiki kul'tury. Omskij nauchnyj vestnik, No.5. S. 233-236. [Kostarev, S.V. (2012) Urbanization as a factor in the dynamics of culture. Omsk Scientific Bulletin, No.5. P. 233-236.] (in Russian)

Migunova, Yu.Yu., Novikov, V.Yu. (2019) Vlijanie urbanizatsii na formirovanie sociokul'turnogo potenciala gorodov. Vestnik Majkopskogo gosudarstvennogo tehnologicheskogo universiteta, No.4(43). [Migunova, Yu.Yu., Novikov, V.Yu. (2019) The influence of urbanization on the formation of the socio-cultural potential of cities. Bulletin of Maykop State Technological University, No.4(43).] (in Russian)

Muzzona.kz [Elektronnyy resurs]. <http://muzzona.kz/> (Pajdalanylgan kuni: 19.05.2024.) [Muzzona.kz [Electronic resource]. <http://muzzona.kz/> (date of use: 19.05.2024.)]. (in Kazakh)

Pepinsky, T.B., Abtahian, M.R., Cohn, A.C. (2022) Urbanization, ethnic diversity, and language shift in Indonesia. Journal of Multilingual and Multicultural Development, Vol. 45(7). P. 2503-2521. <https://doi.org/10.1080/01434632.2022.2055761> (in English)

Pozdnjakov, A.L., Samohvalov, A.M. (2014) Urbanizacija i ee vlijanie na jekologiju gorodov i poselenij. Vestnik Jugo-Zapadnogo gosudarstvennogo universiteta, No.6(57). S. 74-78. [Pozdnyakov, A.L., Samokhvalov, A.M. Urbanization and its impact on the ecology of cities and settlements. Bulletin of the Southwestern State University, No.6(57). P. 74-78.] (in Russian)

Rejting stran mira po pokazatelju urovnja urbanizatsii (Urbanization Index). Departament OON po ekonomicheskim i social'nym voprosam [Elektronnyy resurs]. <https://gtmarket.ru/ratings/urbanization-index> (Pajdalanylgan kuni: 20.10.2023.) [Urbanization Index of the countries of the world. UN Department of Economic and Social Affairs [Electronic resource]. <https://gtmarket.ru/ratings/urbanization-index> (date of use: 20.10.2023.)]. (in Russian)

Sulejmenova, Je.D., Shaimerdenova, N.Zh., Smagulova, Zh.S., Aqanova, D.Kh. (2020) Aleumettik lingvistika terminderining sozdigi. Almaty: Arman-PV. 400 b. [Sulejmenova, E.D., Shaimerdenova, N.Zh., Smagulova, Zh.S., Aqanova, D.Kh. (2020) Dictionary of sociolinguistic terms. Almaty: Arman-PV. 400 p.] (in Kazakh)

Tandefelt, M. (1994) Urbanization and Language Shift / Ed. B. Nordberg. The Sociolinguistics of Urbanization: The Case of the Nordic Countries. Berlin; New York: De Gruyter. P. 246-273. <https://doi.org/10.1515/9783110852622.246> (in English)

Trifonova, Z.A. (2008) Assessment of the socio-cultural potential of the centers of national-territorial formations of Russia. Proceedings of the Russian Academy of Sciences. Series: Geographical, No.3. P. 74-80. (in English)

Urbanizacija kak uskorelitel' inkluzivnogo i ustojchivogo razvitiya v Kazahstane. Nacional'nyj doklad o chelovecheskom razvitii. (2019) / PROON v Kazahstane [Elektronnyy resurs]. https://ecogofond.kz/wp-content/uploads/2020/03/RUS_KAZ-NHDR2019_compressed.pdf (Pajdalanylgan kuni: 19.05.2024.) [Urbanization as an accelerator of inclusive and sustainable development in Kazakhstan. National Human Development Report. (2019) / UNDP in Kazakhstan [Electronic resource]. https://ecogofond.kz/wp-content/uploads/2020/03/RUS_KAZ-NHDR2019_compressed.pdf (date of use: 19.05.2024.)]. (in Russian / Kazakh)

Valdes Audriosola, M.S. (2014) The evolution of sociological theories of a city of XIX – XX centuries. Knowledge. Understanding. Skill, No.2. P. 319-325. (in English)

Мақала туралы ақпарат / Информация о статье / Information about the article.

Редакцияға түсті / Поступила в редакцию / Entered the editorial office: 31.05.2025.

Жариялауға қабылданды / Принята к публикации / Accepted for publication: 20.09.2025.

Интернетте қол жетімді / Доступно онлайн / Available online: 30.09.2025.

© Махамбетова А., Дүйсен Қ., 2025

© А. Байтұрсынұлы атындағы Тіл білімі институты, 2025

